

БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ
БРОЙ 1
2022 г.

BULGARIAN JOURNAL OF EDUCATION
VOLUME 1
2022

ЧИТАЛИЩНИТЕ БИБЛИОТЕКИ В БЪЛГАРИЯ 1956-1989

ПЕНКА НЕНОВА ЦОНЕВА

Penka Tsoneva. COMMUNITY CENTERS' LIBRARIES IN BULGARIA 1956-1989

Резюме. Изследването е с историко-педагогически характер и е насочено към извеждане на тенденции в развитието на читалищните библиотеки през периода 1956-1989 г. Периодът се характеризира с експериментиране на държавно-общественото начало в ръководството на читалищата в страната. Принципът се видоизменя в началото на 70-те години, когато акцентът вече е поставен върху общественото начало. Експериментите са в пряка връзка с променящите се характеристики на читалищното образование, библиотечната дейност и самообразованието на населението.

Проучването е базирано приоритетно върху исторически извори.

Ключови думи: читалище, библиотека, тенденции, развитие.

Summary. The study is of a historical-pedagogical nature and is aimed at identifying trends in the development of the community centers' libraries during the period 1956-1989. The latter is characterized by experimentation of the state-social principle in the management of community centers in the country. The principle was modified at the beginning of the 70s, when the emphasis was already placed on the public beginning. The experiments are directly related to the changing characteristics of community education, library activity and self-education of the population.

The study is based entirely on historical sources.

Keywords: community center, library, trends, development.

Предговор

С настоящото проучване завършва цикълът от публикации на страниците на Българско списание за образование (бр. 2 от 2016 г., бр. 1 от 2021 г. и бр. 1 от 2022 г.), посветени на развитието на читалищните библиотеки и тяхната роля за самообразованието на населението в България през периода от Освобождението до 1989 г.

Целта на настоящата студия е да открие и обоснове основни тенденции в развитието на библиотечното дело в съдържателен, кадрови и методически аспект в новите условия. Последните се отнасят както до преустановяване автономията на Съюза на народните читалища и неговото вливане в Националния съвет на Отечествения фронт, така и до промяна в принципите на ръководство на народните читалища. Търси се отговор на въпроса: Как организационното преустройство на читалищната институция и експериментирането на държавно-общественото и общественно-държавното начало в нейното ръководство се отразява върху количествените и качествените параметри на библиотечната дейност, респективно върху самообразованието и самостоятелното учене на населението ?

Изследването се основава върху широкото прилагане на извороведческия, хронологичния, проблемно-историческия подход и приоритетното използване на документалния, архиварския, херменевтичния и аналитико-синтетичния метод.

Промените в структурата и ръководството

на читалищната институция

и новите изисквания към читалищните библиотеки

Либерализацията като процес, обхванал всички сфери на обществото след 1953 г., от една страна, и икономическите и социалните експерименти след 1962 г. на Тодор Живков¹ (1911-1998), от друга, дават своето отраже-

¹ Процесът по съсредоточаването на партийната и държавна власт в ръцете на едно лице – **Тодор Живков**, заемащ двата най-важни поста в България – първи секретар на ЦК на БКП и министър-председател, има за начало ноември 1962 г. Периодът от 1962 до 1989 г., наричан „живковизъм“, се отличава с **икономическите и социални експерименти** на Живков, с приемането (с референдум на 16.05.1971 г.) на **нова конституция**, декларираща победата на социализма в България, единството на държавната власт, старта на изграждането на „развито социалистическо общество“,

ние и върху дейността на народните читалища и функциониращите библиотеки към тях.

Изследваният период може да се структурира на два подпериода, през първия (1956-1968) от които се откроява тенденция на експериментирание на държавно-общественото начало в ръководството на читалищното образование. Прилагането на новия принцип на ръководство на читалищната институция се предхожда от нейното организационно преструктуриране.

Съвместното Постановление на Министерския съвет, ЦК на БКП и Националния съвет на Отечествения фронт (НС на ОФ) от 16.07.1955 г. поставя за задача свикването на Национална читалищна конференция със статут на съвместен конгрес с Отечествения фронт. Такъв форум се провежда на 26 февруари 1956 г., на който по предложение на председателя на Читалищния съюз – Сава Гановски (1897-1993),² се взема решение за **преустановяване на автономната дейност на Съюза на народните читалища** и за вливането³ му в Националния съвет на Отечествения фронт. Основният мотив за това организационно действие е преодоляване на паралелизма в културно-просветната работа на читалищата и Отечествения фронт. Организационното преструктуриране с цел недопускане дублирането на функции не променя съдържанието и формите на читалищното образование, а само рязко увеличава неговите ползватели. „Читалището си остава тая самобитна народна организация, която вече не обединява само читалищните членове, а е отговорна за просветата и културата на цялото селище и всички се считат за нейни членове“ (Гановски, С. Заключително слово ... – Читалище, 1, 1955: 10).

Организационното **преустройство** се интерпретира от XXV редовен читалищен конгрес (27-28.12.1954) и последвалата го Четвърта национална читалищна конференция (1956) като предпоставка за подем в културно-просветната читалищна дейност. Конференцията поставя нови изисквания

ръководната роля на комунистическата партия (Калинова, Е. и И. Баева, 2010: 129).

² **Сава Цолов Гановски** – председател на Съюза на народните читалища в България от 1950 до 1957 г., избран на XXIV конгрес (29-30.01.1950) и преизбран на XXV читалищен конгрес (27-28.12.1954).

³ „Отечественият фронт се утвърди като най-масовата трансмисия на БКП. Членският му състав нарастваше непрекъснато, за да достигне в периода на 70-те – 80-те години над 4,5 млн. души, т. е. между 80 и 85 % от избирателите в страната. Освен това като колективни членове на ОФ бяха приети редица формирования“ (Мигев, Вл., 2010: 657).

към трите основни форми на читалищно образование, а именно – разгръщане разпространението на научни и политически знания, по-високо равнище на художествената самодейност и попълване на книжния фонд с полезни за читателите издания при засилено книгораздаване. За тяхното осъществяване се създават допълнителни благоприятни условия, уредени с Постановлението, а именно:

- първо, при читалищни библиотеки „с книжен фонд над 3 000 тома се назначават библиотекари, заплащани по бюджета на народните съвети“;
- второ, изпълнителните комитети на народните съвети и комитетите на Отечествения фронт осигуряват подходящи помещения за читалищата и се грижат както за поддържането и ремонтирането на читалищните сгради и опазване на тяхното имущество, така и за засилване на читалищната просвета сред „трудещите се турци“ и обвързването ѝ с практическите задачи. Същевременно изпълнителните комитети съдействат за обединяване около читалищата на „широк културно-просветен актив от учители, лекари, агрономи и други културни деятели“ и за сливане на активите по културно-просветната работа при местните народни съвети с „активите на читалищата, които са вече културно-просветни органи на народните съвети“ (Гановски, С. Читалище, 3, 1956: 4).

И през втория подпериод (1969-1989) продължават експериментите на Тодор Живков, включително и в културната сфера, където в началото на 70-те години се появява идеологемата за „обществено-държавното начало в управлението на културата“, т. е. акцентът, за разлика от предходния период, вече е поставен върху **общественото начало**. Идеологемата, защото въпреки заявената изборност на ръководните органи⁴ в системата на културата и широкото участие на обществеността при вземане на решения, решаваща дума реално принадлежи на партийното ръководство.

На 09.01.1968 г. с решение на Политбюро на ЦК на БКП и последвалото го разпореждане № 70 от 23 февруари с. г. на Министерския съвет народните читалища преминават **под ръководството на Комитета за изкуство и култура**⁵, като извършеното преустройство има за цел постигането на единно, по-действено и компетентно ръководство на културния

⁴ Бюрото и Председателството на Комитета за култура (1977-1990), правопреемник на Комитета за изкуство и култура (1966-1977) и на Комитета за култура и изкуство (1963-1966) се утвърждават от Народното събрание и Държавния съвет.

живот. Причинната обусловеност на трансформацията може да се интерпретирана както в духа на Доклада на Комитета за изкуство и култура относно преустройството и работата на народните читалища и тяхното ръководство (1968), така и съобразно променящите се характеристики на читалищното образование. В неговото ръководство се основополага принципът на **обществено-държавното начало**.

Основни тенденции в разгръщането на читалищното библиотечно дело

Първи подпериод. През този подпериод се откроява тенденция за разгръщане на масовите форми на библиотечна дейност сред населението. Тази тенденция е пряко свързана с разширяващото се взаимодействие и сътрудничество на народните читалища с народните съвети и обществените организации. Масовата библиотечна дейност през периода 1956-1967 година се осъществява от **4 500 народни читалища** в работата им с над **1,5 млн. читатели** при 3869 читалища с 400 000 души членове през 1948 г. (ЦДА, ф. 148, оп. 1 а. е. 528, л. 143). Книжният библиотечен фонд и самообразованието на населението бележат осезаем ръст.

Прилагането на масовите форми на библиотечна дейност през изследвания етап са в пряка връзка с еволюцията в отношението **библиотекар – читател** в условията на интензивно стопанско и културно развитие на страната, перманентно повишаване на общокултурното ниво на читателската публика, непрекъснато увеличаване на т.нар. литературна, информационна вълна и непрекъснатото нарастване на броя читатели с разнообразни „професионални нужди от литература“. Ето защо индивидуалният подход в масовите форми на библиотечна дейност е необходимост, а не антиномия. От тази необходимост произтича потребността от професионална квалификация на библиотекарите относно владенето и прилагането на **индивидуалния подход** към читателите и особено към **младите читатели**,

⁵ Съгласно утвърдения (с Постановление № 21/ 20.05.1968 на МС) Правилник за задачите, устройството и работата на Комитета за изкуство и култура, последният е избран обществено-държавен орган, провеждащ политиката на БКП и социалистическата държава в областта на изкуството и културата. Новият управленски момент е свързан с участието на изборни лица – дейци на културата, творческите съюзи, народните читалищаексперти и други в процеса на вземане на решения. С малки изменения в статута си Комитетът съществува до 1987 г като избран, обществено-държавен орган с надведомствени функции и с ранг на министерство, осъществяващ партийната и правителствената политика в сферата на културата и средствата за масова информация.

спрямо които „формулировки като „работа с читателя“, „препоръчителна библиография“, „ръководство на четенето“, „какво да четем“, „план за четене“ и др. подобни се приемат като опекунство, вмешателство в личните културни интереси, ограничаване на избора, нарушаване правата на читателя“ (Атанасов, Л. Читалище, 12, 1967: 3)

Промяна търпят и формите на масова библиотечна работа⁶ – традиционните постепенно отстъпват място на новите като „тематична вечер, литературно или географско пътешествие, разговори, вечери на въпроси и отговори по определена тема или област на знанието, диспути, вечери на определена професия или възраст, конкурси-викторини, конкурси-рецитали, битови вечери, репортажи върху определени книги, обсъждания на книги от определена серия, поредица и пр.“, читателски конференции, срещи с писатели и други дейци на културата (Атанасов, Л. Читалище, 12, 1967: 4; Андреева, П. Читалище, 2, 1967: 3; Маноах, С. Читалище, 2, 1967: 4). Новите форми се базират на гъвкави композиции, предварителна подготовка на участниците, широко използване на технически средства като „грамофонни и магнетофонни записи (например с лични изпълнения на чествуван автор или изпълнения на негови творби от видни артисти), фотографии, диафилми, пълнометражни филми“, както и на съчетаване в едно на няколко форми (Атанасов, Л. Читалище, 12, 1967: 4).

Държавно-общественото начало⁷ интегрира на по-високо равнище дейността и опита на държавата и обществото в ръководството и развитие-

⁶ Сред традиционните форми на масова библиотечна работа, характерни за предходния етап от развитието на читалищното образование (1944-1956) са: читателските конференции и обсъждания на книги, вечерите и празниците на детската книга и приказките, срещи с писателите, вечерите на литературата на демократичните страни и на съветската литература, вечерите на първенците в селското стопанство, изложби и др. (Гановски, С. Читалище, 3, 1956: 5-6).

⁷ Принципът е добре забравено старо положение. Още в „Привременния устав на народните училища“ Марин Дринов (1838-1906) разработва държавно-общественото начало в управлението на учебното дело в новоосвободена България, наследила богатите традиции на Възраждането в самоуправлението на училището (Дринов, М. Привременен устав на народните училища. – Управление на образованието, 6, 1990). В този смисъл първият застъпник на идеята за държавно-общественото начало като принцип на ръководство, който я аргументира теоретично и поставя началото на нейната реализация, е М. Дринов. В условията на тоталитарното развитие на страната идеята е част от експериментите на партйното и държавно ръководство начело с Тодор Живков. Нейното прилагане в ръководството на читалищното образование след 1956 г. има за следствие както висока степен на централизирано и бюрократизирано планиране и осъществяване на читалищната просвета в нейните многообразни форми, така и разгръщане на мащабно сътрудничество между читалищните, държавните и обществените структури.

то на библиотечното дело. Прилагането на принципа след 1956 г. има за следствие както висока степен на централизирано и бюрократизирано планиране и осъществяване на библиотечната дейност в многообразните ѝ форми, така и високите количествени и качествени резултати в осъществяване на масовите форми на тази дейност.

Втори подпериод. През този подпериод широко се разгръща тенденцията за издигане **професионалната квалификация на читалищните библиотекарите**. Назряла е потребността от компетентно ръководство на библиотечните кадри, чиято квалификация да бъде на равнището на актуалните изисквания за книгообслужване и комплектуване на книжния фонд.

Какви са отклоненията в развитието на книжния фонд?

Първо, намалено е количеството с около 230 хил. тома на новозакупена литература през 1968 г. спрямо предходната година, независимо от внушителната цифра на читалищното книжно богатство, възлизащо на 18 741 130 тома.

Второ, едностранчиво се комплектува библиотечния книжен фонд. Нарушена е пропорцията между отрасловата и художествената литература, което е видно от цифровото изражение на дяловете: обществено-политическата литература съставлява едва 13 %, научнопопулярната – 8,1 %, селскостопанската – 6,5 % от общия фонд на библиотеките.

Двете отклонения имат за следствие намаления с 68 000 брой на читателите през 1968 г. спрямо предходната, както и ниските проценти на заетата за домашен прочит обществено-политическа литература – 3 %, научнопопулярна – 5 %, селскостопанска – 2 % от общия брой на взетите за прочит книги (пак там, 11-12).

Същевременно общокултурната и професионална подготовка на читалищните библиотекарите отстъпва от реалните потребности на времето. И това се случва на фона на мащабно библиотечно дело. Според официалните статистически данни за 1966 г. „в България има общо 4 517 читалища, от които библиотечна дейност развиват 4 329 (3 961 селски)“ и обслужват повече от половината читатели в страната (с раздадени повече от половината ползвани книги). Очертават се три основни проблема в тази насока:

- о първият е свързан с трудовото възнаграждение на библиотечните работници: от общо 4 692 библиотечни работници в читалищните биб-

лиотеки по-малко от половината са щатни, над 1 200 работят срещу минимално възнаграждение и близо 1 400 са на обществени начала;

- о вторият се отнася до образователното равнище на читалищните библиотекарски: половината от библиотечните работници са без библиотечна квалификация, 376 – без средно образование, 1423 – със средно и полувисше неспециално образование, 225 – с полувисше и 42 – с висше образование;
- о третият касае намаляването на работещите в селата библиотечни специалисти, завършили Полувисшия държавен библиотечен институт.

Повишаването на заплащането, особено на работещите при по-тежки условия на село библиотекарски, „както и едно допълнително възнаграждение на читалищните дейци в селата, както се постъпва например с лекарите“ е част от решението на целокупния проблем (Подготовката на читалищните библиотекарски. – Народна култура, 14, 06.04.1968: 6). Напълно логично е Комитетът за изкуство и култура като обществено-държавен орган да се справи с решаването на проблема в духа на съвместното Решение на Комитета за изкуство и култура, Министерството на финансите, Министерството на земеделието, Централния комитет на Димитровския комунистически младежки съюз, Централния съвет на професионалните съюзи, Централния кооперативен съюз, Централния съюз на трудово-производителните кооперации относно: Финансирането и подобряването на материално-техническата база на културно-просветните институти – народни читалища⁸, профсъюзни домове на културата, клубове и библиотеки (Читалище, 12, 1968: 1-2). С решението се урежда „разпределението на субсидиите между читалищата от района на ТКЗС, ДЗС, предприятията и кооперациите да се извършва от управителните съвети и ръководствата им по предложение на окръжните и общинските съвети за изкуство и култура, съгласувано с окръжните и общинските комитети на ДКМС“ (пак там, с. 2). В тази насока е и създаването на **методическа база** към окръжните комитети за изкуство и култура и окръжните комитети на Комсомола **за пос-**

⁸ „Съгласно решението на Политбюро на Централния комитет на Българската комунистическа партия от 9.I.1968 година и Разпореждане № 70 от 23.II.1968 г. на Министерския съвет, народните читалища преминават на субсидиране към изпълнителните комитети на народните съвети, държавните земеделски стопанства, трудово-кооперативните земеделски стопанства, предприятията и други стопански организации“ (Читалище, 12, 1968: 1).

тоянна и квалифицирана помощ на читалищните дейци и библиотечни работници. Тя се развива на фона **количествен растеж на книжното имущество на читалищните библиотеки и прогресивно нарастване на броя на раздадените книги за домашно четене**. Цифровото изражение на ръста е следното: броят на книгите в читалищните библиотеки през 1972 г. възлиза на 22 733 323 тома, през 1954 г. – на 3 600 000 тома и през септември 1944 г. – на 2 000 000 тома, т. е. увеличава се непрекъснато и нараства за 28 години 11,4 пъти. Броят на читателите през 1972 г. възлизат на 1 641 617 души, през 1967 г. – на 1 500 000 души, а през 1941 г. – на 758 231, т. е. нараства непрекъснато и за 31 години се увеличава 2,2 пъти (ЦДА, ф. 108 к, оп. 2, а. е. 2425, л. 50; ЦДА, ф. 108, оп. 2, а. е. 2430, л. 38; ЦДА, ф. 148, оп. 1, а. е. 35, л. 113; Кондарев, Н., Ст. Сираков и П. Чолов, 1979: 35). Разликата в темповете на растеж на книжния фонд на читалищните библиотеки и броя на читателите-ползватели на този фонд, в полза на първия, изисква висока **професионална квалификация** на библиотечните работници за работа с читатели и за тяхното привличане. Изводът се подкрепя и от статистическите данни за образователния ценз на библиотечните работници. Към 1968 г. висше образование имат „42 души в цялата страна (половината без библиотечна квалификация), полувисше образование имат 225 души, най-голям е броят на среднистите и полувисшистите с неспециално образование – 1423 души, от които библиотечна квалификация са получили 874 души“ (Народна култура, 14, 06.04.1968: 6).

Професионалната квалификация на читалищните библиотекари е необходима и за естетизиране на вътрешната обстановка в читалните с подходящи каталожни шкафчета, масички, табуретки, пердета, за хармонична връзка при боядисването на стените и стелажите, надписите на разделите и на отделните видове литература, за създаване чрез вътрешното архитектурно обзавеждане на уютна обстановка за работа в отделните помещения, за широко изнасяне на книжния фонд в залите за свободен достъп за деца и възрастни, за редовното уреждане на витрини, изложби и радиопредавания, но най-вече за **педагогически подход** и култура при обслужването на отделните категории читатели. Така например спазването на тези изисквания от библиотечните работници в читалището на гр. Станке Димитров има за следствие както рязкото увеличаване на количеството на читателите: през 1965 г. – 5 800 души, през 1967 г. – 6 052 души и през 1968 г. – 6 100 души, така и броя на книгораздаванията на отраслева литература. Нещо повече. „...читалището се посещава и от чужденци – групово или

единично, които на път за Рилския манастир отсядат и в града. Някои от тях проявяват интерес както от работата, така и от вътрешния вид на читалището“ (Читалище, 2, 1969: 31).

Професионалната квалификация на библиотечните работници е потребна още и за по-доброто **съчетаване на общественото и държавното начало**. Така например Общинският съвет за изкуство и култура в с. Долна баня, Софийско, успешно е комплектуван – в него са привлечени представители на различни организации и културни институти, включително и на читалището. С материалната подкрепа на ТКЗС към книжния фонд от 16 000 тома всяка година се прибавят нови 1200-1300 книги и се раздават за домашен прочит 25 000 книги на над 1 200 редовни читатели, сред които все повече млади хора. Анонсите на новите книги се популяризират по радиоуредбата, а обсъждането на новите издания се съчетава със срещи с писатели. За развитието на самообразованието съдействат както подвижните библиотеки, така и кътовете, част от които представят обществено-политическата и стопанската литература, а друга част – книги за младите и старите читатели (Работническо дело, бр. 256, 1971). Читалищните библиотекарски от гр. Русе са сред първите в страната, подобрили взаимоотношенията **читалищни библиотеки – производствени колективи**, включително и по отношение на възродителния процес. Възпитанието чрез българското слово и книга се осъществява както чрез традиционните срещи с видни творци на българската литература и обсъждания на техни произведения в местните литературни празници, така и чрез новоизградения почин „**Читател от всеки дом**“ с участието на **всички възрастови групи** и посредством доставянето от читалищния библиотекар на нови книги и списания в жътвената кампания по блоковете, във фермата, в предверието на производствения цех. Счита се, че „в осъществяването на възродителния процес с тези читалищни форми на работа по-добре се регулира и насочва читателското търсене, интереси, предпочитания“ (Читалище, 11, 1988: 28-29).

В процеса на комплектуването на книжния фонд, включително и на периодичния, продължава тясното взаимодействие и сътрудничество с представителството на съветското информационно бюро в България. С оглед ползването на съветския опит в областта на **Избите-читални** и на образователните практики на **Обществото за разпространение на политически и научни знания** нееднократно с писмо главният редактор на сп. „Читалище“ е заявявал потребността от доставянето на определени перио-

дични издания със съответните статии в тях. Такова писмо изпраща през август 1982 г. главният редактор на сп. „Читалище“ – Никола Кондарев, до В. А. Завадски, представител на Съветското информационно бюро в България, със заявка за доставяне на пет статии⁹ с цел популяризирането им сред широката българска общественост (ЦДА, ф. 148, оп. 1, а. е. 528, л. 32).

Заклучение

Положителните практики в структурирането и нарастването на книжния фонд на читалищните библиотеки (в тяхната разновидност), в прилаганите форми за професионална квалификация и методическа подготовка на читалищния библиотекар и в използването на индивидуалния подход към читателите и особено към младите читатели през изследвания период са условие и предпоставка за прогресивното нарастване на броя на раздадените книги за домашно четене и самообразование в библиотечните читални, за перманентното повишаване на общокултурното ниво на читателската публика от всичките ѝ възрастови групи.

Историческият опит носи своята непреходност чрез съвременната образователна парадигма, представена в Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030) и по-конкретно в нейната „Приоритетна област 8 *Учене през целия живот*“. Разширяването на спектъра от възможности за учене е пряко свързан с достъпа до отворените образователни ресурси за учене през целия живот на всички възрастови групи. Това разширяване неизбежно включва „провеждане на съвместни инициативи, партниране и споделяне на ресурси с библиотеки“, сред които са и читалищните, както и поддържане и обогатяване на техния библиотечен фонд и този на образователните

⁹ В писмото си Н. Кондарев заявява: „Засега имаме особена нужда от следните статии:

1. Развитие и дейност на избите – читални през 1948 година.
2. Отношението на съветската власт към избите – читални. Тук да се обхване материалната подкрепа и съдействието, което им оказва съветската власт в развитието и организирането на дейността им.
3. Същност и значение на избите – читални. В тази статия да се обхване организацията им в светлината на тяхното възникване, развитие и дейност, а така също и тяхната бъдеща перспектива.
4. Резултати и дейност на Обществото за разпространение на политически и научни знания.

Ако е възможно, изпратете ни един устав от Обществото за разпространение за политически и научни знания, а така също някои характерни планове за работата им“ (ЦДА, ф. 148, оп. 1, а. е. 528, л. 32).

институции (Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030): с. 40 и с. 43 file:///C:/Downloads/Strategicheska-ramka_ObrObuUchene_110321.pdf).

Използвани исторически извори и нормативни документи:

Андреева, П. За нови успехи в работата на народните читалища – Читалище, 2, 1967, с. 3.

Аргиров, С. Задачите на читалищните библиотеки. – Читалищни вестни, год. I, бр. 20, 19.04.1924, 1-2.

Атанасов, Л. Масовата библиотечна дейност на читалищата. – Читалище, 12, 1967, 3-4.

Атанасова, Н. Читалища: самоуправление, преустройство. Изстрадано право. – Народна култура, 7, 10.02.1989.

Гановски, С. Доклад, изнесен от акад. Сава Гановски, председател на Централния съвет на Съюза на народните читалища, пред IV национална читалищна конференция. – Читалище, 3, 1956, 2-9.

Гановски, С. Заключително слово на председателя на Съюза на народните читалища акад. Сава Гановски пред XXV редовен читалищен конгрес. – Читалище, 1, 1955, 9-11.

Гочев, Г. Обсъждане законопроекта за народните читалища. Ако не се промени мисленето... - Народна култура, 37, 15.09.1989.

Дринов, М. Привременен устав на народните училища. – Управление на образованието, 6, 1990.

Закон за народните читалища. – ДВ, 89, 22.10.1996, посл. изм. и доп. ДВ, 104, 8.12.2020.

Закон за народните читалища. Проект. – Народна култура, 34, 25.08.1989.

Информация от отдел „Културно-масов“ при ЦС на СНЧ относно проведените курсове за библиотекари и ръководители на самодейни художествени колективи (1953). – ЦДА, ф. 148, оп. 1, а. е. 35, л. 6-7, 24, 113-114, 116-119, 149, 230, 235.

Кънчев, Кр. Обсъждане законопроекта за народните читалища. Да укрепим самоуправлението! – Народна култура, 35, 01.09.1989.

Кънчев, Кр. Читалищата и възродителният процес. – Читалище, 11, 1988, 28-29.

Маноах, С. Добро начало. – Читалище, 2, 1967, с. 4.

Писмо № 49/ 27 август 1982 г. на Главния редактор на сп. „Читалище“ До др. В. А. Завадски, представител на Съветското информбюро в България. – ЦДА, ф. 148, оп. 1, а. е. 528, л. 32.

Писмо на ВЧС № 1200 от 13 април 1948 г. До Дирекцията на народната милиция /Държавна автомобилна инспекция/. – ЦДА, ф. 148, оп. 1 а. е. 528, л. 143.

Подготовката на читалищните библиотекари. – Народна култура, 14, 06.04.1968.

Празникът „Св. Дух“ в София. – Читалищни вести, год. I, бр. 5, 1.06.1923, с. 1.

Ракиджийски, Д. Значението на обстановката в читалището. – Читалище, 2, 1969, с. 31.

Решение на Комитета за изкуство и култура, Министерството на финансите, Министерството на земеделието, Централния комитет на Димитровския комунистически младежки съюз, Централния съвет на професионалните съюзи, Централния кооперативен съюз, Централния съюз на трудово-производителните кооперации относно: Финансирането и подобряването на материално-техническата база на културно-просветните институти – народни читалища, профсъюзни домове на културата, клубове и библиотеки. – Читалище, 12, 1968, 1-4.

Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030). file:///C:/Downloads/Strategicheska-ramka_ObrObuUchene_110321.pdf

Тодоров, В. Читалища: самоуправление, преустройство. В очакване на закона. – Народна култура, 5, 27.01.1989.

Харалампиева, М. С уверени стъпки. – Работническо дело, бр. 256, 1971.

Хлебаров, Я. Нашите читалища. – *Читалище*, I, 1911, № 2-3, 49-53.

ЦДА, ф. 108 к, оп. 2, а. е. 2425, л. 46-50.

ЦДА, ф. 108, оп. 2, а. е. 2430, л. 36-39.

Използвана литература:

Баева, И. и Е. Калинова (2011) Социализмът в огледалото на прехода. Изд. *Изток-Запад*.

Калинова, Е., И. Баева (2006) Българските преходи 1939–2005. С.

Калинова, Е., И. Баева (2010) Българските преходи 1939–2010. С.

Кондарев, Н., Ст. Сираков, П. Чолов (1979) Народните читалища в България. т. 2. Народните читалища след Освобождението. С., 339 с.

Мигев, Вл. Масовите организации в България в епохата на социализма (1944-1989 г.) – В: Кандиларов, Е. (съставител) Изследвания по история на социализма в България 1944-1989. С., 2010, с. 635-661.

http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/Istoriija_Soc_BG.pdf

Izpolzvani istoricheski izvori i normativni dokumenti:

- Andreeva, P. Za novi uspehi v rabotata na narodnite chitalishta – Chitalishte, 2, 1967, s. 3.
- Argirov, S. Zadachite na chitalishtnite biblioteki. – Chitalishtni vesti, god. I, br. 20, 19.04.1924, 1-2.
- Atanasov, L. Masovata bibliotechna deynost na chitalishtata. – Chitalishte, 12, 1967, 3-4.
- Atanasova, N. Chitalishta: samoupravlenie, preustroystvo. Izstradano pravo. – Narodna kultura, 7, 10.02.1989.
- Ganovski, S. Doklad, iznesen ot akad. Sava Ganovski, predsedatel na Tsentralniya savet na Sayuza na narodnite chitalishta, pred IV natsionalna chitalishtna konferentsiya. – Chitalishte, 3, 1956, 2-9.
- Ganovski, S. Zaklyuchitelno slovo na predsedatelya na Sayuza na narodnite chitalishta akad. Sava Ganovski pred XXV redoven chitalishten kongres. – Chitalishte, 1, 1955, 9-11.
- Gochev, G. Obsazhdane zakonoproekta za narodnite chitalishta. Ako ne se promeni misleneto... - Narodna kultura, 37, 15.09.1989.
- Drinov, M. Privremenen ustav na narodnite uchilishta. – Upravlenie na obrazovaniето, 6, 1990.
- Zakon za narodnite chitalishta. – DV, 89, 22.10.1996, posl. izm. i dop. DV,104, 8.12.2020.
- Zakon za narodnite chitalishta. Proekt. – Narodna kultura, 34, 25.08.1989.
- Informatsiya ot otdel „Kulturno-masov“ pri TsS na SNCh otnosno provedenite kursove za bibliotekari i rakovoditeli na samodeyni hudozhestveni kolektivi (1953). – TsDA, f. 148, op. 1, a. e. 35, l. 6-7, 24, 113-114, 116-119, 149, 230, 235.
- Kanchev, Kr. Obsazhdane zakonoproekta za narodnite chitalishta. Da ukrepim samoupravleniето! – Narodna kultura, 35, 01.09.1989.
- Kanchev, Kr. Chitalishtata i vazroditelniyat protses. – Chitalishte, 11, 1988, 28-29.
- Manoah, S. Dobro nachalo. – Chitalishte, 2, 1967, s. 4.
- Pismo № 49/ 27 avgust 1982 g. na Glavniya redaktor na sp. „Chitalishte“ Do dr. V. A. Zavadski, predstavitel na Savetskoto informbyuro v Balgariya. – TsDA, f. 148, op. 1, a. e. 528, l. 32.
- Pismo na VChS № 1200 ot 13 april 1948 g. Do Direktsiyata na narodnata militsiya /Darzhavna avtomobilna inspektsiya/. – TsDA, f. 148, op. 1 a. e. 528, l. 143.
- Podgotovkata na chitalishtnite bibliotekari. – Narodna kultura, 14, 06.04.1968.
- Praznikat „Sv. Duh“ v Sofiya. – Chitalishtni vesti, god. I, br. 5, 1.06.1923, s. 1.

- Rakidzhiyski, D. Znacheniето na obstanovkata v chitalishteto. – Chitalishte, 2, 1969, s. 31.
- Reshenie na Komiteta za izkustvo i kultura, Ministerstvoto na finansite, Ministerstvoto na zemedeliето, Tsentralniya komitet na Dimitrovskiya komunisticheski mladezhki sayuz, Tsentralniya savet na profesonalnite sayuzi, Tsentralniya kooperativen sayuz, Tsentralniya sayuz na trudovo-proizvoditelnite kooperatsii относно: Finansiranето i podobryavanето na materialno-tehnicheskata baza na kulturno-prosvetnite instituti – narodni chitalishta, profsayuzni domove na kulturata, klubove i biblioteki. – Chitalishte, 12, 1968, 1-4.
- Strategicheskata ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Balgariya (2021 – 2030).
- file:///C:/Downloads/Strategicheskaraamka_ObrObuUchene_110321.pdf
- Todorov, V. Chitalishta: samoupravlenie, preustroystvo. V ochakvane na zakona. – Narodna kultura, 5, 27.01.1989.
- Haralampieva, M. S uvereni stapki. – Rabotnichesko delo, br. 256, 1971.
- Hlebarov, Ya. Nashite chitalishta. – Chitalishte, I, 1911, № 2-3, 49-53.
- TsDA, f. 108 k, op. 2, a. e. 2425, l. 46-50.
- TsDA, f. 108, op. 2, a. e. 2430, l. 36-39.

Izpolzvana literatura:

- Baeva, I. i E. Kalinova (2011) Sotsializmat v ogledaloto na prehoda. Izd. Iztok-Zapad.
- Kalinova, E., I. Baeva (2006) Balgarskite prehodi 1939–2005. S.
- Kalinova, E., I. Baeva (2010) Balgarskite prehodi 1939–2010. S.
- Kondarev, N., St. Sirakov, P. Cholov (1979) Narodnite chitalishta v Balgariya. t. 2. Narodnite chitalishta sled Osvobozhdeniето. S., 339 s.
- Migev, Vl. Masovite organizatsii v Balgariya v epohata na sotsializma (1944-1989 g.) – V: Kandilarov, E. (sastavitel) Izsledvaniya po istoriya na sotsializma v Balgariya 1944-1989. S., 2010, s. 635-661. http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/Istorija_Soc_BG.pdf

Приложение

Председатели

**на Съюза на читалищата в България (1911), преименуван във
Върховен читалищен съюз (1923), а от 1950 г. – в Съюз на
народните читалища в България**

1. Иван Димитров Шишманов (1862-1928) – първи председател на Съюза на читалищата в България (**април 1911 – април 1922**), избран на I конгрес и преизбиран на II-IV конгрес.

Иван Д. Шишманов е голям български учен и ерудит, ползващ се със завиден авторитет у нас и в чужбина. Завършва Педагогическо училище във Виена, следва философия и литература в Йена и Женева и на 28-годишна възраст защитава докторат по философия при Вилхелм Вунд (1832-1920) в Лайпциг. Съосновател е на Висшето училище в София през 1888 г. и дългогодишен преподавател в него, а от 1894 г. е професор по всеобща литературна и културна история, и по сравнителна литературна история. Министър е на народното просвещение през периода 06.05.1903 – 04.01.1907 г., пълномощен министър в Украйна (1918-1919) и основател на редица културни организации и структури в страната, сред които е учреденият през 1911 г. Читалищен съюз, чийто председател е от 1911 до 1922 г. От 1922 до 1945 г. начело на съюзното ръководство застават последователно Никола Станев (1922–1923), Стоян Аргиров (1923–1928), Михаил Арnaudов (1928–1931), Ячо Хлебаров (1931–1939) и Найчо Анков (1939–1945);

2. Никола Ботев Станев (1862-1949) – председател на Съюза на читалищата в България (**април 1922 – август 1923**), избран на V конгрес.

В своята реч на празника в НЧ „Славянска беседа“ през 1923 г. като председател на Читалищния съюз Никола Станев определя характера на читалищната организация в конкретния исторически момент така: „Читалището е свободно, общогражданско, безпартийно учреждение, достъпно за всички жители в селището без разлика на пол, вяра и народност. То е обединителен център на младежта, която се стреми към самообразование, към художествено развитие, към пластика и обработване на меки обноси и почисти нрави“ (Празникът „Св. Дух“ в София. – Читалищни вести, год. I, бр. 5, 1.06.1923, с. 1);

3. Стоян Стоянов Аргиров (1870-1939) – председател на Върховния читалищен съюз (**29.08.1923 – 19.11. 1927**), избран на VI конгрес и преизбиран на VII-IX. Директор на Първия, Втория и Третия курс за подготовка на библиотекари. Разработва съвместно с Васил Класанов (1890-1950) – библиотековед и редактор на излизания от 1923 г. в. „Читалищни вести“, законопроекта на първия читалищен закон, приет от **Народното събрание** през 1927 г. и влязъл в сила **от 27.03.1927 г. Законът основополага читалищното законодателство в България и решава основния проблем** – за издръжката и материалната база на читалищата. Негова е и идеята, че „читалищните библиотеки ще могат да изпълнят своето високо предназначение“, ако са общодостъпни и добре уредени (Аргиров, С. Задачите на читалищните библиотеки. – Читалищни вести, год. I, бр. 20, 19.04.1924, 1-2). Предоставяйки свободен избор на знания публичните библиотеки обогатяват и развиват чувствата и идеите на свободно ползващите ги читатели;

4. Михаил Петров Арнаудов (1878-1978) – председател на Върховния читалищен съюз (**ноември 1927 – ноември 1931**), избран на X и преизбран на XI конгрес. Литературен историк и етнограф, писател и интелектуалец, главен редактор на сп. „Българска мисъл“, редовен професор в Софийски университет от 1919 г., декан на Историко-филологическия факултет, ректор (1935-1936), просветен министър (юни-септември 1944 г. в правителството на Иван Багрянов). В качеството си на председател на Съюза М. Арнаудов налага стил на системност, на създаване на читалищна статистика, на високоорганизирана читалищна просвета, на учредяване на читалищна кооперация и утвърждаване на киното като форма на художествена просвета;

5. Ячо Стоянов Хлеббаров (1887-1951) – председател на Върховния читалищен съюз (**1931 – 1939**), избран на XII и преизбиран на XIII-XVIII конгрес. Виден интелектуалец и обществен деец. Директор на курсовете за подготовка на библиотекари през периода от 1928 до 1939 г., основателно наречени „стълбове“ на библиотечното дело у нас. С решение на Осмия конгрес на Съюза от 1925 г. е гл. редактор на сп. „Читалище“.

Ячо Хлеббаров обобщава положението на повечето от селските читалища, „съществуването на които зависи от това дали ще се намери безплатно помещение и безплатно служащ библиотекар. ... Учителят е все още единствената интелигентна сила в селото, нему е обречено да организира и

ръководи читалището. Откаже ли се той да участва в живота на читалището, последното ще трябва да се ръководи от писаря или секретар-бирника в селото, или от друго някое лице със слабо развитие и ограничено образование“ (Хлебаров, Я. Нашите читалища. – *Читалище*, I, 1911, № 2-3, с. 52);

6. Найчо Костакиев Анков (1891-1975) – председател на Върховния читалищен съюз (**6-7 май 1939 – 1945**), избран на XIX и преизбран на XX конгрес. От 1924 г. е председател на Окръжния читалищен съюз във Враца, където съвместно с Вл. Бобошевски издава в. „Читалищно дело“ и в продължение на десетилетие съдейства за откриването на 150 читалища във Врачанско, Белослатинско и Оряховско и др. През 1925 г. е избран за подпредседател на Върховния читалищен съюз;

7. Цар Борис III (1894-1943) – почетен председател на Върховния читалищен съюз от **11.04.1937 г.** (XVII конгрес на Читалищния съюз);

8. Георги Димитров Михайлов (1882-1949) - почетен председател на Върховния читалищен съюз от 10-12.11.1946 г. (XXII конгрес на Върховния читалищен съюз);

9. Тодор Михайлов Самодумов (1878-1957) – председател на Върховния читалищен съюз (**1945-1950**), избран на XXI конгрес и преизбран на XXII-XXIII конгрес. Учител, педагог, хоноруван професор в Софийския университет, народен представител в Шестото Велико народно събрание (1946-1949) и Директор на Педагогическия институт при БАН в периода 1952-1957;

10. Сава Цолов Гановски (1897-1993) – председател на Съюза на народните читалища в България (**1950-1957**), избран на XXIV конгрес и преизбран на XXV конгрес. Професор в Софийски университет от 1945 г. и председател на Комитета за наука, изкуство и култура (1949-1952). Избран през 1952 г. за академик и член на Президиума на БАН, както и за заместник-председател на Академията (1957-1959). В периода 1959-1967 г. е Директор на Института по педагогика при БАН;

11. Атанас Димитров Божков (1929-1995)– председател на Съюза на народните читалища в България (**1990-1995**), избран на XXVI конгрес и преизбран на XXVII конгрес. Изкуствовед, преподавател в Националната художествена академия, изтъкнат учен, автор на повече от 530 публикации у нас и в чужбина. Директор на Националната художествена галерия през периода 1970-1973;

12. Гиньо Гочев Ганев (1928-2016) – председател на Съюза на народните читалища в България (1996-2006), избран на XXVIII конгрес и преизбран на XXIX конгрес. Юрист, секретар на Националния съвет на Отечествения фронт в периода 1977-1989 г., народен представител, член на Държавния съвет на НРБ (1986-1990) и първи омбудсман на Република България (2005-2010);

13. Стоян Георгиев Денчев (1953 -) – председател на Съюза на народните читалища в България (2006-2011), избран на XXX конгрес и преизбран на XXXI конгрес;

14. Николай Георгиев Дойнов (1963 -) – председател на Съюза на народните читалища в България (2011-), избран на XXXII конгрес и преизбран на XXXIII, XXXIV и XXXV конгрес. Той е председател на Съюза на народните читалища в България и в настоящия момент.

Проф. дпн Пенка Цонева,

Факултет по педагогика,

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

e-mail: p.tsoneva@fp.uni-sofia.bg